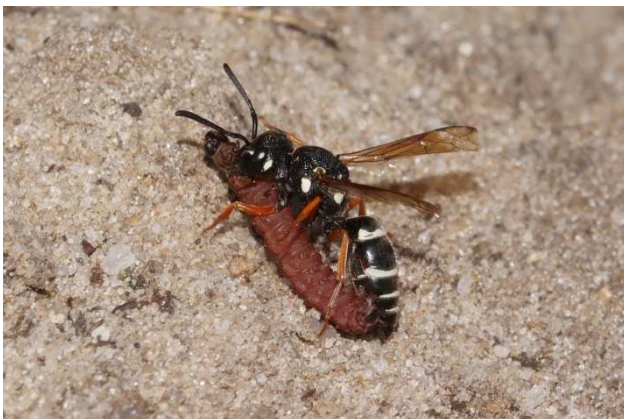

Ontmoetingen met baardwespen (Vespidae)

Pieter van Breugel

Op 4 en 6 september 2021 bracht ik bezoeken aan het Soerendonks Goor en de heide die er ten zuiden van ligt aan de weg die Kranenveld heet. Annemiek van Dijk had me enthousiast gemaïld dat er mooie populaties wespen zaten, nadat ze er samen met Regina Oors een bezoek had gebracht. En dat ze er zelfs de kleine sachembij hadden aangetroffen. Dat maakte me nieuwsgierig.

Die hei wordt al tientallen jaren begraasd door IJslandse pony's en wordt ook wel aangeduid als Ponyren. Er zijn behoorlijk wat kale zandplekken en de paarden rennen daar regelmatig overheen. Met hun hoeven vertrappen ze dan nesten van ondiep nestelende insecten, maar er ontstaan door hun activiteiten ook nieuwe kansen. Het was indrukwekkend hoeveel bijenwolven (*Philanthus triangulum*) en harkwespen (*Bembix rostrata*) er bezig waren. Enkele dagen ervoor had ik gezien dat het op de Aarlesche heide bij Best ook wemelde van deze twee soorten.

Figuur 1. Een baardwesp ♀ met een verlamde rups. Foto Pieter van Breugel.

Een baardwesp met prooi

Eén van die ondiep nestelende wespjes is de baardwesp (*Pterocheilus phaleratus*). Het is een weinig geziene solitaire plooiwesp van ongeveer 8 mm lengte die grote voorkeur heeft voor terreinen met los zand. Op waarneming.nl is te vinden dat de soort de laatste vijf jaar op een klein aantal plaatsen gezien is in

de Hollandse duinen, op de Veluwe, in Oost-Brabant, Noord-Limburg en ook het zuiden van die provincie. Bij toeval ontmoette ik bij mijn eerste bezoek aan de Ponyren een exemplaar dat zich vreemd gedroeg (Fig. 1, 2). Het beestje viel me op omdat het telkens een stukje in scherpe bochtjes vloog en dan weer een tijd ging zitten. Pas toen ik door de knieën ging, ontdekte ik de oorzaak van dat vreemde gedrag. Er vloog een heel kleine satellietvlieg achter de wesp aan en die probeerde ze kwijt te raken. Ze had een rood rupsje onder zich en was dus op weg naar haar nestgang in het losse zand. Op een bepaald moment verlegde het vliegje haar belangstelling en verdween.

Figuur 2. Achter de baardwesp ♀ met rups is een satellietvliegje geland. Foto Pieter van Breugel.

Vrij kort daarna vloog ook de wesp met haar prooi weg en verloor ik haar uit het oog. In de literatuur worden de rupsen van zakjesdragers (Psychidae) als prooi vermeld (Peeters et al. 2004), maar ik dacht eerder aan een bladroller (Tortricidae) bij dit toch vrij grote rupsje (ongeveer 9 mm). Twee dagen later trof ik op het zand een zich snel uit de voeten makend rupsje aan dat er zeer sprekend op leek (Fig. 3). Helaas brengen de foto's ervan geen zekerheid over de identiteit.

Figuur 3. Rupsje zoals de baardwesp bij zich droeg. Foto Pieter van Breugel.

Een tweede baardwesp

Nog een andere vrouwelijke baardwesp zag ik tegen een graspol zitten, maar die reageerde niet op mijn nadering. De fut was er uit. Ik heb haar meegenomen en thuis in de koelkast bewaard. Ze mocht er af en toe uit, zodat ik ze kon observeren en kon laten bijtanken. Toen ik haar mee terug nam op 6 september kon ze aangesterkt weer het zand op.

Het was thuis mogelijk geweest om haar baard te fotograferen (Fig. 4). Die bestaat uit lange opstaande haren aan de onderliptasters. Ook staan er vrij lange haren aan de onderkant van de kaken. Hierdoor vormt die harige uitdossing een soort korfje waartussen gemakkelijk los zand vervoerd kan worden. Maar bij actieve baardwespen is dit heel slecht te zien.

Figuur 4. Vooral de haren op de liptasters vormen de 'baard' van een baardwesp ♀. Foto Pieter van Breugel.

Het wespje bleek op jacobskruiskruid goed te reageren toen ik haar daarop zette en stak haar tong al snel uit om nectar te zuigen (Fig. 5). Die tong is lang en dun, wat heel uitzonderlijk is voor wespen en wordt in rust naar achter onder tegen de kop geklapt, net zoals veel langtongige bijen doen. Lang geleden heb ik ook een mannelijk exemplaar kunnen vereeuwigen dat met die

Figuur 5. Een baardwesp ♀ drinkt van jacobskruiskruid, de lange dunne tong is uitzonderlijk voor wespen. Foto Pieter van Breugel.

lange tong vocht aan het drinken was (Fig. 6). De mannelijke baardwespen hebben meer witte accenten op hun lijf, waaronder een witte clypeus. Ook dragen ze de antennetoppen vaak wat omgekruld.

Figuur 6. Een baardwesp ♂ drinkt vocht. Foto Pieter van Breugel.

De derde baardwesp

Bij mijn tweede bezoek, twee dagen later, ben ik naar de grote kale hoger gelegen stukken gegaan. Daar was echter niet veel activiteit te bespeuren. Niet die zandvlakte maar zon beschenen hellinkjes bleken veruit favoriet bij bijenwolven en harkwespen. Maar het geluk bracht me op een open plek waar ik weer een vrouwelijke baardwesp bezig zag. Ze viel me op omdat ze voor mijn voeten wegvloog maar ook meteen weer terugkwam. Om beter te kunnen zien wat ze aan het doen was ben ik er bij gaan liggen. Toen werd duidelijk dat ze een nieuwe nestgang aan het uitgraven was onder een heel klein polletje korstmos. Het gangetje had een diameter van ongeveer 5 mm, iets meer dan haar lichaamsdiameter. Waarschijnlijk was ze nog maar kort bezig want aanvankelijk kon ik haar nog goed bezig zien als ze naar binnen ging. Steeds kwam ze er achteruitlopend uit, vloog achterwaarts op tot ongeveer 15 cm hoogte en liet op een afstand van ongeveer 25 cm het zand vallen en landde met grote schielijkheid steeds vlak voor haar nestgang en liep naar binnen.

Foto's maken

Natuurlijk is het een uitdaging om dit gedrag vast te leggen. Helaas was het te zonnig voor mijn manier van fotograferen. Ik maak schaduw en maak het diafragma getal zo hoog (klein diafragma), dat alleen de ingebouwde flits van de camera de belichting bepaalt. Die belichtingstijd wordt dan zo kort dat ook vliegende insecten kunnen worden gefotografeerd en met grote scherptediepte. Maar de lichtreflectie van het zand zat me wat dwars. Vlak voor de ingang kon ik het wespje wel vastleggen, zelfs met belichting zonder te flitsen (Fig. 7). Bij de meeste insecten is de startsnelheid bij het wegvliegen enorm hoog en ze zijn

Figuur 7. Een baardwesp ♀ gaat haar nestgang binnen.
Foto Pieter van Breugel.

altijd al weg en buiten beeld als je een foto van dat opstijgen denkt te maken. Dus is anticiperen in de brandende zon een uitdaging. Gelukkig mocht ik het eindeloos proberen, want mijn baardwespje was wel een half uur in de weer om zand weg te vliegen. Op de paar foto's die min of meer bruikbaar zijn, is te zien dat het zand inderdaad in het korfje van lange haren, de baard, wordt vervoerd (Fig. 8). De meeste andere wespen (en ook bijen) lukt het om met de liptasters en

Figuur 8. Met het harige korfje vol los zand vliegt dezelfde baardwesp ♀ op om het zand verderop te laten vallen. Foto Pieter van Breugel.

de kaken zand of leem vast te klemmen, omdat het gewoonlijk wel enigszins hecht. Niet zelden bevochtigen ze zelf dat zand of die leem eerst zodat het een kneedbare substantie wordt. Een baardwesp doet niets met water. Ze draagt het losse stuifzand in haar korfje weg, wat de functionaliteit ervan onderschrijft.

Afgewerkt

Uiteindelijk had ze genoeg van het graven. Ze keerde zich om, ging achteruit naar binnen, bleef anderhalve minuut weg en kwam er toen weer met de kop naar voren uit. Zeer waarschijnlijk had ze een ei afgezet aan het einde van de verse gang. Solitaire plooiwespjes (Vespidae: Eumeninae) voorzien de broedcel

altijd eerst van een ei alvorens op zoek te gaan naar proviand voor hun nakomeling. Het zijn rasoptimisten. Ik denk, gezien het achteruit naar binnen gaan, dat de gang niet eindigt in een ovale broedcel, maar dat de rupsen enigszins over elkaar worden geschoven, zoals ook door andere (bovengronds nestelende) soorten wordt gedaan (Breugel 2014).

Het baardwespje was er plots vandoor en ook na 10 minuten was ze niet terug. Bij wachten op beestjes ben ook ik wel een rasoptimist, maar hier zag ik toch geen been meer in. Het was al laat in de middag en heb mijn boeltje gepakt. Weinig soorten gezien, veel gezweet, maar genoten van een wonderlijke ontmoeting. De kleine sachebij heb ik nergens gevonden, maar die baardwesp maakte veel goed.

Alle foto's bij dit artikel zijn van de hand van de auteur en stammen uit de Ponyren in Soerendonk, behalve de mannelijk baardwesp. Die foto is gemaakt op de Strabrechtse Heide (09-07-1997).

Literatuur

- Breugel, P. van, 2014. Gasten van bijenhôtels. – EIS Kenniscentrum insecten en andere ongewervelden & Naturalis Biodiversity Center, Leiden, 486 p. (www.bestuivers.nl/publicaties)
- Peeters, T.M.J., C. van Achterberg, W.R.B. Heitmans, W.F. Klein, V. Lefebvre, A.J. van Loon, A.A. Mabelis, H. Nieuwenhuijsen, M. Reemer, J. de Rond, J. Smit, H.H.W. Velthuis, 2004. De wespen en mieren van Nederland. Nederlandse Fauna 6. - Naturalis, KNNV en EIS-Nederland, 507 p. (www.bestuivers.nl/publicaties)

Summary

During visits to a moorland near Soerendonk (Noord Brabant), many specimens of *Philanthus triangulum* and *Bembix rostrata* appeared to nest in the open sand. The presence of female specimens of *Pterocheilus phaleratus* was also identified. One specimen was carrying a captured caterpillar and was fleeing after being pursued by a satellite fly. Another specimen was digging a nest. It was observed that she flew away with the loose sand between the upright hairs of the lip tasters and jaws and then let the sand loose. Finally she went backwards into the hallway, probably to lay an egg, before looking for prey.